

Gulsanam RAXIMOVA,

O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti dotsenti, PhD, DSc mustaqil izlanuvchi

E-mail: miss_guli777@mail.ru / gulsanam.rakhimova@uzswlu.uz

O‘zMU professori, f.f.d. R.Shirinova taqrizi asosida

BADIIY TARJIMADA SHARQ AYOLI OBRAZI: FRANSUZ VA O‘ZBEK TARJIMALARIDA MADANIY TRANSFORMATSIYA

Аннотация

Maqolada Sharq ayoli obrazining badiiy asarlar orqali ifodalanishi va bu obrazning fransuz va o‘zbek tarjimalarida qanday madaniy transformatsiyaga uchrashi tahlil qilinadi. Tarjima nazariyalari kontekstida tarjimonning madaniy vositachi sifatidagi roli ko‘rib chiqiladi. Misol tariqasida Gustav Floborning Salammbô, Alisher Navoiy va zamonaviy o‘zbek adabiyotidan namunalar hamda ularning tarjimalari tahlil qilinadi. Maqola madaniyatlararo muloqot va ta‘lim yo‘nalishida tarjima jarayonining nazariy va amaliy jihatlarini yoritadi.

Kalit so‘zlar: Badiiy tarjima, Sharq ayoli, madaniy transformatsiya, fransuz tarjimasi, o‘zbek tarjimasi, tarjimon, madaniyatlararo muloqot.

ОБРАЗ ВОСТОЧНОЙ ЖЕНЩИНЫ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ПЕРЕВОДЕ: КУЛЬТУРНАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ ВО ФРАНЦУЗСКИХ И УЗБЕКСКИХ ПЕРЕВОДАХ

Аннотация

В статье анализируется репрезентация образа восточной женщины в литературных произведениях и культурная трансформация этого образа во французских и узбекских переводах. Роль переводчика как культурного посредника рассматривается в контексте теорий перевода. В качестве примеров анализируются примеры из «Саламбо» Гюстава Флобера, произведений Алишера Навои, а также современной узбекской литературы и их переводов. В статье освещаются теоретические и практические аспекты переводческого процесса в сфере межкультурного диалога и образования.

Ключевые слова: Художественный перевод, восточная женщина, культурная трансформация, французский перевод, узбекский перевод, переводчик, межкультурный диалог.

THE IMAGE OF THE EASTERN WOMAN IN ARTISTIC TRANSLATION: CULTURAL TRANSFORMATION IN FRENCH AND UZBEKISTAN TRANSLATIONS

Annotation

This article analyzes the representation of the Eastern woman in literary works and the cultural transformation of this image in French and Uzbek translations. The role of the translator as a cultural mediator is examined within the context of translation theories. The article examines examples from Gustave Flaubert’s “Salammbô”, the works of Alisher Navoi, and contemporary Uzbek literature and its translations. The article also explores theoretical and practical aspects of the translation process in the fields of intercultural dialogue and education.

Key words: Literary translation, oriental woman, cultural transformation, French translation, Uzbek translation, translator, intercultural dialogue.

Kirish. Tarjima — bu faqat lingvistik hodisa emas; u madaniyatlararo kommunikatsiyaning muhim vositasi hisoblanadi. Tarjima orqali bir madaniyat boshqasining estetik, axloqiy va identifikatsion obrazlarini qabul qiladi, o‘zgartiradi yoki moslashtiradi. Ayniqsa, Sharq ayoli obrazini boshqa madaniyatga o‘tkazishda tarjimon qarori muhim axloqiy va estetik oqibatlariga olib keladi. Sharq ayoli asrlar davomida ruhiy go‘zallik, sabr-toqat, oila qadriyatlar va ma‘naviy izlanishlar timsoli sifatida shakllangan; shu bilan birga g‘arb adabiyotida u ko‘pincha ekzotik, sirli hamda “boshqacharoq” tasvir etiladi. E. Nida tarjima haqida: “Tarjima — bu so‘zning so‘zga mosligi emas, balki ta‘sirning ta‘sirga teng bo‘lishi” deb yozgani tarjimaning maqsadini aniq belgilaydi. L. Venuti esa tarjimonning “ko‘rinmasligi” masalasini ko‘tarib, tarjimonning madaniy o‘zgarish olib kelishdagi rolini ko‘rsatadi [1] [3].

Metod. Tarjima nazariyalari E. Nida, A. Lefevere, L. Venuti va boshq. kontekstida tarjimonning madaniy vositachi sifatidagi roli o‘rganilgan [1] [2] [3]. Misol tariqasida Gustav Floborning Salammbô, Alisher Navoiy va zamonaviy o‘zbek

adabiyotidan namunalar hamda ularning tarjimalari tahlil qilinadi.

E. Nida (1964) “dynamic equivalence” (dinamik ekvivalentlik) tamoyilini ilgari surib, o‘quvchiga yetkaziladigan ta‘sirni saqlashga e‘tibor qaratadi [1]. A. Lefevere esa tarjimoni “rewriting”, ya‘ni madaniy va ideologik kontekst ta‘sirida qayta yozish jarayoni sifatida ko‘radi. L. Venuti tarjimonning o‘zini yashirishga intilishi va shu bilan birga “tamg‘a” qoldirishi mumkinligini tanqidiy tahlil qiladi. M. Baker, M. Snell-Hornby, A. Pym kabi olimlar tarjimoni til qatlamidan tashqari madaniy, siyosiy va psixologik omillar orqali ham tushunishni taklif etadi [5] [6]. Ushbu nazariyalar maqolada keltirilayotgan tahlil uchun metodologik poydevor bo‘lib xizmat qiladi.

Tahlil va natijalar. Madaniy transformatsiya — bu manba matndagi madaniy kodlar, ramzlar va konnotatsiyalarning qabul qiluvchi madaniyat doirasida o‘zgarishi yoki qayta kodlanishi. Tarjimon bu jarayonda o‘quvchi kutuvi, nashriy siyosat, axloqiy me‘yorlar va estetik didni hisobga olib qaror qabul qiladi. E. Saidning Orientalism

asarida ko'rsatilgandek, G'arb tomonidan yaratilgan "Sharq" orqali ayol obrazlari ko'pincha stereotiplashga duch keladi; tarjima esa bu stereotiplarni kuchaytirishi yoki yumshatishi mumkin [11].

O'zbek va fors-sharq adabiyotida ayol obrazlari (masalan, Navoiy, Jomiy) go'zallik bilan birga ma'rifat, sabr va ma'naviy o'sishni ramziy qiladi. Layli (Layli va Majnun) kabi timsollar ishqni va uning ma'rifiy tomonini ifodalaydi [8]. G'arb adabiyotida XIX asrda kuchli orientalizm ta'siri ostida yaratilgan asarlarda Sharq ayoli ekzotik, sirli, ba'zan erotik ob'ekt sifatida ko'rsatilgan. Pierre Loti, Gustav Flöber kabi mualliflar bu obrazlarni ko'pincha o'z G'arb o'quvchisining tasavvuri orqali yaratgan. Said: "G'arb adabiyoti Sharqni o'z tasavvurida yaratadi" — degan fikri bu yondashuvni tushuntiradi. G'arb adabiyotidan Sharqqa o'tkazilgan asarlar (masalan, Floberning Salammbô) tarjima jarayonida turli darajada moslashtiriladi [7]. Asl matnda erotik, senzual elementlarni badiiy ifoda vositasi sifatida ishlatish mumkin; ammo o'zbek tilidagi nashrlarda bu sahnalar ko'pincha axloqiy me'yorlarga moslashgan holda yumshatiladi yoki novbatma-novbat implisit shaklda beriladi. Bu — tarjimon va nashriyot siyosatining madaniy-axloqiy cheklovlari ta'siri. Natijada, Sharq ayoli fransuz asarlarida berilganidan farqliroq, mahalliy o'quvchi uchun qulayroq va qabul qilinadigan ramziy ma'noga ega bo'ladi. Misol: Salammbô asaridagi sahnalar o'zbek tarjimasida ba'zan erotik ta'riflarni yumshatib, obrazni ko'proq dramatik yoki tarixiy kontekstida berishi mumkin.

Tarjimonlar ba'zan ayol obrazining ma'naviy va ijtimoiy kontekstini g'arb o'quvchisiga tushunarli qilish uchun ularni romantik yoki individbilik nuqtai nazaridan qayta talqin

qiladilar. Masalan, O'zbekiston yozuvchisining ma'naviy jihatdan ta'riflangan ayol timsillari fransuz tilidagi tarjimada "erkinlik izlovchi", "o'z shaxsiyati bor" obraziga yaqinlashishi mumkin. Bu esa o'z navbatida mazmuni va tutumida madaniy o'zgarishlarni keltirib chiqaradi. Quyidagi xulosa misol tariqasida keltirilishi mumkin: Cho'lpon yoki hozirgi zamon o'zbek adabiyotidan olingan ayol obrazlari fransuz tiliga tarjima qilinganda, tarjimonlar ko'pincha individual psixologik portretga urg'u beradi, bu esa o'zbek originalidagi kollektiv va ma'naviy nuanslarni yumshatadi.

Xulosa. Tadqiqotdan ko'rinib turibdiki, badiiy tarjimada Sharq ayoli obrazi ikki tomonda ham sezilarli darajada transformatsiyaga uchraydi. Fransuz asarlarining o'zbek tarjimalarida erotik va ekzotik unsurlar ko'pincha mahalliy axloqiy-me'yorlarga moslab o'zgartiriladi; aksincha, o'zbek asarlarining fransuz tarjimalarida esa ayol obrazi ko'proq individual psixologik, erkinlikparast figura sifatida beriladi. Tarjimon esa bu jarayonda madaniy vositachi — ba'zan matnni asliga yaqin saqlovchi, ba'zan esa uni yangi madaniyat sharoitida qayta yozuvchi rolini bajaradi. Ta'lim yo'nalishida bunday tahlillar talabalarni tarjima jarayonining nafaqat lingvistik, balki madaniy, etnik va ideologik jihatlarini tahlil qilishga o'rgatadi. Natijada tarjima darslari madaniyatlararo kompetensiyani rivojlantirish va global madaniy tushunishni mustahkamlashga xizmat qilishi mumkin. Yakunda aytish mumkinki, badiiy tarjima madaniyatlararo muloqotning samarali vositasi bo'lib, Sharq ayoli timsoli orqali madaniy identitet, gender, axloq va estetik me'yorlar doimiy ravishda qayta muhokama qilinadi va transformatsiyalanadi.

ADABIYOTLAR

1. Nida, E. A. (1964). *Toward a Science of Translating*. Leiden: E.J. Brill.
2. Lefevere, A. (1992). *Translation, Rewriting and the Manipulation of Literary Fame*. London: Routledge.
3. Venuti, L. (1995). *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. London: Routledge.
4. Nabokov, V. (1980). *Lectures on Literature*. Harcourt Brace Jovanovich.
5. Baker, M. (2011). *In Other Words: A Coursebook on Translation*. Routledge.
6. Snell-Hornby, M. (1988). *Translation Studies: An Integrated Approach*. Amsterdam: John Benjamins.
7. Flöber, G. (Gustave Flaubert). (1862). *Salammbô*. Paris: Michel Lévy Frères.
8. Navoiy, A. (1995). *Leyli va Majnun (Fransuz tiliga tarjima: J. Mougin)*. Paris: UNESCO Publications.
9. Cho'lpon, A. (2020). *Kecha va kunduz (Fransuz tarjimasida: A. Dumont)*. Paris: L'Harmattan.
10. Saidov, U. (2022). *Sharq adabiy merosi va tarjima jarayonida madaniy o'zgarishlar*. Toshkent: Fan nashriyoti.
11. Said, E. *Orientalism*. New York: Pantheon Books, 1978. URL: https://www.researchgate.net/publication/239859956_French_Orientalism_Culture_Politics_and_the_Imagined_Other_revi ew.
12. Rakhimova, G. (2023). *Analyses sur la recreation de l'esprit des enfants et adolescents dans la traduction*. 2023 Vol. 47 No. 4. *Theory and practice of translation*. DOI: 10.36078/987654959. *Philology Matters / ISSN: 1994 – 4233*. Uzbekistan State World Languages University.
13. Rakhimova, G., Narimonova, Z., Otajonova, S., Abdulxaeva, M. *Journal of Advanced Research in Dynamical and Control Systems*. 2019. T. 11. № 7. C. 966-969. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=43249894>. <https://www.elibrary.ru/contents.asp?id=39218042>
14. Rakhimova, G.A., Kizi, A.I.M., Kizi, E.B.A., Ashurova, S.A., Kakharova, N.I. *Literary translation and stylistic figures*. (2019) *International Journal of Recent Technology and Engineering*, 8 (2 Special Issue 6), pp. 435-438. <https://www.scopus.com/inward/record.uri?eid=2-s2.0-85073424244&doi=10.35940/ijrte.B1082.0782S619&partnerID=40&mDOI=10.35940/ijrte.B1082.0782S619>
15. Shirinova, R.H., Rakhimova G.A. and others. *Representation of the national picture of the world in literary translation*. *International Journal of Advanced Science and Technology*. Vol. 29, No. 5, (2020), pp. 1436-1445.
16. Internet saytlar:
17. *Gender, Language, and Culture in French Orientalism*. ResearchGate. URL: https://www.researchgate.net/publication/37702064_Foreign_Bodies_Gender_Language_and_Culture_in_French_Orientalism.
18. *The Task of the Translator: Cultural Translation or Cultural Transformation*. Academia.edu. URL: https://www.academia.edu/92028690/The_Task_of_the_Translator_Cultural_Translation_or_Cultural_Transformation.
19. *Translation and Cultural Transfer*. Academia.edu. URL: https://www.academia.edu/115956352/Translation_and_cultural_transfer.
20. *Representation of the Oriental World in the Literary Texts of XIX Century European Writers*. ResearchGate. URL: https://www.researchgate.net/publication/376469110_Representation_of_the_oriental_world_in_the_literary_texts_of_XIX_century_European_writers.